

LIBRIS

We know
books

FRANCESCA
CARTIER BRICKELL

FAMILIA CARTIER

NEȘTIUTA POVESTE
DIN SPATELE
IMPERIULUI DE BIJUTERII

RAO CLASS

CUPRINS

BIJUTERII ÎN LUMINA REFLECTOARELOR.	9
ARBORELE GENEALOGIC AL FAMILIEI CARTIER	10
CUVÂNT-ÎNAINTE <i>de Diana Scarisbrick</i>	13
INTRODUCERE	15

PARTEA I
ÎNCEPUTURILE

(1819–1897)

1. Tatăl și Fiul: Louis-François și Alfred (1819–1897)	29
--	----

PARTEA A II-A
DEZBINĂ ȘI CUCEREȘTE

(1898–1919)

2. Louis (1898–1919)	73
3. Pierre (1902–1919)	134
4. Jacques (1906–1919)	181

PARTEA A III-A
NU COPIAȚI NICIODATĂ, DOAR CREAȚI

(1920–1939)

5. STONES Paris: începutul anilor '20	227
6. MOICARTIER New York: mijlocul anilor 1920	270
7. PRECIOUS Londra: sfârșitul anilor '20	315
8. Diamante și criză: anii '30	355

DESPĂRȚIREA

(1939-1974)

9. Lumea în război (1939-1944).....	433
10. Verii în austeritate (1945-1956).....	482
11. Sfârșitul unei epoci (1957-1974).....	544
POSTFAȚĂ.....	595
MULȚUMIRI.....	600
CRONOLOGIE.....	605
NOTA AUTOAREI.....	610
NOTE.....	612
BIBLIOGRAFIE.....	665
CREDITE PENTRU IMAGINILE ALB-NEGRU.....	677
LEGENDE ȘI CREDITE PENTRU IMAGINILE COLOR.....	680
INDEX.....	687

Notele se referă la lucrările publicate. Dacă nu se specifică altfel, scrisorile sau jurnalele la care am făcut referire provin din arhivele mele, din arhivele altor membri ai familiei Cartier sau din arhivele foștilor angajați Cartier, împărtășite cu amabilitate de familiile lor.

Deși majoritatea oamenilor care au jucat roluri-cheie în istoria familiei Cartier nu mai sunt printre noi, unii mai sunt încă în viață. Faptul că nu i-am menționat nu este pentru a le ignora contribuția, ci din respect pentru dorința lor de confidențialitate. În mod similar, reflectând dorințele bunicului meu, nu am discutat despre niciun client în viață, cu excepția plină de respect a familiei regale.

Pentru versiuni extinse ale anumitor note, vă rog să consultați site-ul meu: Cartiers.com. (nota autoarei)

INTRODUCERE

Acum câțiva ani, patru generații ale familiei mele s-au întâlnit la casa bunicului meu din sudul Franței, pentru a sărbători cea de-a nouăzecea lui aniversare. În timp ce ne aflam cu toții pe terasă, în dimineața aceea caldă de iulie, bucurându-ne de acel moment și savurându-ne preferatul mic dejun de vacanță, cu aceleași cornuri proaspete și gem, abia dacă am reușit să nu mă gândesc cum acest „băiat“ sărbătorit în acea zi trecuse prin mult mai multe decât ne-am fi putut închipui. Născut în 1919, asemenea atâtor alți reprezentanți ai remarcabilei sale generații, Jean-Jacques Cartier fusese martor și participase la evenimente mondiale cataclismice, văzuse devastatoarele prăbușiri din timpul Marii Crize și luptase în cel de-al Doilea Război Mondial. Experimentase mai mulți ani din deceniul furtunos decât din secolul XXI. Și totuși, în ziua aceea, în timp ce îl urmăream cum își deschide felicitările stând în capul mesei, era pur și simplu *Bunicul*, cu un păr alb și mustața pieptănată cu grijă și cu ochii albaștri zâmbitori. Dar totul era pe cale să se schimbe. Eram la doar câteva clipe depărtare de a face o descoperire care urma să mă pună față în față nu numai cu trecutul lui, ci și cu viața multora dintre predecesorii săi.

Terminând cafeaua din cafetieră, ne făceam planuri relaxante pentru zi. Voiam să-l răsfățăm pe bunicul meu, chiar dacă el detesta să fie centrul atenției. Ca de obicei, bunicul își dorea ca ziua să fie despre ceilalți. Când eram mai tineri, eu și frații mei fuseserăm uimiți de felul în care el prefera, la propria lui zi de naștere, mai curând să ofere cadouri decât să le primească. Într-un an, apăruse brusc pe terasa lui o cutie mare din lemn plină cu nisip, iar în altul, cu niște biciclete pe care

puteam să alergăm prin grădina sa. Anul acesta, ne-a anunțat că pusese deoparte o sticlă de șampanie veche.

După ce m-am oferit să merg să o aduc, am coborât în pivnița lui. În lumina difuză, am verificat pe rafturi și, cum nu reușeam să văd sticla, am început să caut prin restul camerei. Bunicul era cunoscut pentru faptul că nu arunca niciodată nimic, așa că o mulțime de lucruri erau întinse peste tot, de la cutii pline cu manuale ale unor aparate electrice stricate de multă vreme până la cutii cu haine vechi care miroseau a năftalină, alături de nenumărate exemplare ale revistei *Horse & Hound*. Părea să fie totul acolo, mai puțin șampania. Eram pe cale să-mi recunosc înfrângerea și să revin la masă cu mâna goală când, în timp ce dădeam să plec, am observat o valiză mare în colțul de lângă ușă. Asemenea celor mai multe lucruri de acolo, era acoperită de praf și de un amestec variat de obiecte. Părea puțin probabil să fie acolo șampania care lipsea, dar devenisem curioasă.

Am dat la o parte un raft metalic înalt și subțire, pentru vin, pe care se afla o sticlă solitară de Orangina expirată, și mi-am croit drum printre cele câteva ziare îngălbenite din anii '70, până ce valiza de călătorie s-a dezvăluit în deplina sa glorie ponosită. Neagră, cu niște curele din piele maronie, suprafața îi era lipsită de orice semne, dar părțile laterale purtau dovezile unei epoci diferite: autocolante decolorate cu gări pariziene și hoteluri exotice din Orient. Îngenunchind, am desfăcut cu grijă curelele uzate, dorindu-mi să nu se rupă în mâinile mele. Și încet, singură în pivnița aceea pe jumătate cufundată în întuneric, am ridicat capacul.

Înăuntru se aflau sute și sute de scrisori. Erau aranjate frumos în pachete, fiecare teanc fiind legat cu o panglică decolorată galbenă, roz sau roșie și etichetată printr-un scris frumos de mână, pe un cartonaș alb și gros.

Bunicul meu făcuse parte din a patra generație de membri Cartier care se alăturase renumitei afaceri de familie și ultimul din acea generație care condusese o filială, înainte să fie vândută în anii '70. Tatăl său, Jacques Cartier, trebuie să fi fost proprietarul inițial al valizei. Mi-am dat seama, în timp ce răsfoiam scrisorile, că aici se afla povestea unei firme de familie care a creat unele dintre cele mai venerate bijuterii din toate timpurile, pentru cele mai importante nume ale

lumii. Cu timpul, valiza aceasta va deschide o fereastră spre balurile opulente ale familiei Romanov, spre încoronările pline de farmec și banchetele extravagante ale maharajahilor. Familii regale, designeri, artiști, scriitori, politicieni, persoane importante și vedete de film vor reveni la viață. Urma să aflu în curând cum regele Eduard al VII-lea al Angliei, Marea Ducesă Maria Pavlovna a Rusiei și Coco Chanel au stat alături de Ducesa de Windsor, Elizabeth Taylor, Grace Kelly și regina Elisabeta a II-a, în bogata istorie a familiei Cartier. Și cum legătura între toate aceste personalități era reprezentată de bijuterii. Smaralde mari precum oul de găină, șiraguri peste șiraguri de perle perfect roz, cascade de diamante colorate rare, pietre prețioase blestemate, tiare extraordinare din safir și cele mai luminoase și mai strălucitoare ornamente de corsaj cu diamante.

Dar scrisorile spuneau și o poveste foarte umană. După cum aveam să descopăr, relatările despre diamante și eleganță erau completate de scrisori primite de la copiii cărora le era dor de casă și de la părinții îngrijorați. Erau telegrame vesele despre nașterea unui bebeluș și altele pline de durere, care transmiteau vestea trecerilor în neființă. Erau scrisori de dragoste, misive furioase și o corespondență plină de culoare care aducea vești și entuziasm din țări străine. Erau pagini scrise cu speranță și altele scrijelite de frică. Existau cuvinte de la un tată care oferea îndrumare pentru proiecte noi și mai erau plicuri *par avion* trimise între frați, pline de probleme împărtășite, succese și o legătură indestructibilă.

Bunicul meu vorbise uneori despre scrisori vechi moștenite de la părinți, dar pe care nu reușise niciodată să le găsească. Se resemnase cu ideea că trebuiau să se fi pierdut sau să fi fost aruncate din greșală, odată cu mutarea sa în Franța. Când m-am întors la el pe terasă, fără șampania promisă (ce urma să fie descoperită mai târziu, într-un dulap aflat sub scări), am putut să-l surprind cu un teanc de scrisori pe care le crezuse pierdute pentru totdeauna. A fost încântat.

Îl adoram pe bunicul meu. Extrem de generos, el era o fire iubitoare și amabilă și avea un râs copios, care îi scutura tot trupul, și pe noi ne făcea să murim de râs. Foarte discret, poate că nu era așa cum te-ai fi așteptat să fie cineva care condusesese o celebră firmă de bijuterii. Se

simțea cel mai fericit acasă, un om liniștit și introvertit, care nu discuta despre afacerea pe care o condusesse zeci de ani decât dacă era întrebat. Chiar și atunci, de obicei, o făcea doar să dea glas elogiului adus predecesorilor săi sau meșteșugarilor și designerilor talentați care lucraseră pentru el, în timp ce își minimaliza propriile talente. În general, era mai degrabă genul de om care să își dorească să asculte decât să vorbească, să audă vești noi despre familie, să știe dacă toată lumea era bine și fericită și, dacă nu, să afle ce putea face ca să ajute.

Jean-Jacques se retrăsese în Franța chiar înainte ca eu să mă nasc. În luna iulie a fiecărui an, el aștepta pe aeroportul din Nisa să ne ia și să ne ducă la casa unde locuia cu bunica mea, iar după ce ea a plecat, din păcate, dintre noi, unde trăia singur. An de an, pe măsură ce noi veneam încărcăți cu bagaje, el ne aștepta acolo, stând discret în spate, cu pălăria și clasică lui pipă. Chipul i se lumina când ne zărea, se apropia în grabă pentru a ne ajuta și apoi ne conducea spre mașină, prin valul de căldură și printre palmieri. Îmi plăcea la nebunie călătoria de la aeroport până la el acasă; însemna că vara începuse.

Mergeam de-a lungul drumului de coastă, cu marea strălucitoare și amatorii fericiți de plajă în stânga noastră, înainte de a ne depărta de țărnam după câțiva kilometri, luând direcția dealurilor. Plămâniile lui Jean-Jacques, la fel ca în cazul tatălui său, erau călcâiul lui Ahile, astfel că alesese intenționat un loc sus în munți, unde aerul era mai proaspăt. Pe măsură ce părăseam coasta și mulțimile, peisajul devenea mai pustiu, până ce ajungeam în micul său sat. Treceam de brutărie, băcan și de furgoneta cu pizza coaptă pe foc de lemne până când, doar peste câteva clipe, urma să virăm brusc pe drumul denivelat care ducea până la casa lui și să lăsăm lumea reală în urma noastră. De o parte și de alta, se iveau caprele care ronțăiau iarbă lungă și uscată, alături de nelipsita Thérèse, bătrâna crescătoare de capre din frumoasa casuță înaltă din piatră, cu ferestre mici care păstrau răcoarea în interior. După numai câteva cotituri mai bruște, ajungeam la porțile albe unde începea vacanța noastră.

În interior, era o oază. Țărâitul greierilor ne saluta în timp ce noi săream din mașina înfierbântată și traversam în fugă pietrișul cenușiu. Grădina proaspătă, plină de culoare și vie, în care, de când se pensionase, Jean-Jacques investise atât de mult din energia lui, forma un

contrast puternic cu uscăciunea pârjolită din alte părți. Peluza cu gazon verde se întindea ca o invitație în fața terasei, scena curselor din copilărie și a jocurilor de badminton. În stânga peluzei, pe o terasă, se afla piscina, înconjurată de lavandă și rozmarin. Și pe marginile aflate chiar dedesubt, se desenau lămâi, clementine și arbori de grepfrut. Iasomia acoperea vechea casă cu acoperiș provensal din țiglă, de lângă piscina descoperită, și, dincolo, se dezvăluia o priveliște până spre coastă. În zilele senine, puteai să vezi bărci pe Marea Mediterană. La capătul grădinii, se aflau caișii și arbuștii de căpșuni și zmeură. Mai erau și roșii parfumate și succulente. Grijuliu din fire, Jean-Jacques le plantase și le uda cu atenție în fiecare seară înainte de sosirea noastră, chiar dacă lui nu îi plăceau roșiile.

Cerul, având cel mai strălucitor albastru în soarele amiezii, se transforma într-un rozalieu glorios și blând în fiecare seară. Era cerul lui Matisse, al lui Picasso și al lui Cézanne. Bunicii mei își petrecuseră luna de miere în orașul medieval Saint-Paul-de-Vence din apropiere, cunoscut pentru că atrăgea artiștii cu mult înainte de a deveni o localitate la modă pentru turiști. Nu fusese o întâmplare faptul că bunicul meu alesese această zonă pentru a-și petrece viața la pensie. Artist el însuși, era atras de lumină. În ultimii ani din viață, pe măsură ce își pierdea vederea, obișnuiam să-l surprind cu ochii ațintiți spre orizontul aflat dincolo de mare. „Încerc să creez o imagine cât mai puternică în capul meu, mi-a explicat el atunci când m-am alăturat lui pe terasă într-o seară. Dacă o să orbesc, cred că o să-mi lipsească teribil de mult lumina... nu lumina apusului, ci chiar cea de dinainte, care este mai subtilă.“ În grădină, el construise un atelier de artă. Modern pentru vremea sa, atelierul avea uși glisante din sticlă pe o parte și, deasupra biroului său de artist, o fereastră mare dreptunghiulară, cu vedere la mare. Plin de caiete cu schițe, hârtie pentru desen, creioane perfect ascuțite și stilouri negre fine, atelierul era refugiul său creativ.

Pentru Jean-Jacques, entuziasmul muncii sale la Cartier¹ nu fusese niciodată legat de cea mai mare bijuterie. El era mai interesat de căutarea designului original și a execuției deosebite. Era o filosofie, dar și un mod de viață. În interiorul casei sale, fiecare piesă, indiferent dacă era vorba de o sculptură mică din bronz, o pictură în ulei sau o masă spaniolă de sufragerie, fusese aleasă pentru frumusețea sa intrinsecă,

fiind așezată exact în poziția potrivită. Pretutindeni se regăseau semnele influenței străine, de la covoarele indiene la masa chinezească de cafea și până la miniaturile persane. Multă vreme, firma de familie se inspirase din lumea întreagă pentru bijuteriile sale și, la fel ca tatăl și unchii săi, Jean-Jacques se înconjura cu opere de artă variate. Dar el nu era blocat în trecut. Biblioteca inovatoare de sticlă și metal, pe care o proiectase pentru peretele din spate al salonului și unde păstra cărțile tatălui său, era o manifestare a propriei filosofii nemuritoare „mai puțin este mai mult“.

Totul își avea un loc bine stabilit și, cu toate acestea, când veneam cu toții la el, cu haosul în urma noastră, nu exprima niciodată nici cea mai mică urmă de nemulțumire. De fapt, era chiar opusul. Dacă spărgeam ceva din greșeală, singurul lucru pe care voia să îl știe bunicul nostru era dacă ne simțeam bine. „Nu-ți face griji, scumpa mea, spune el în timp ce ne ceream scuze, cuprinse de remușcări. *Tu ești bine?*“

Vacanțele acelea erau raiul pe pământ. Și după ce plecam de la bunici ca să revenim la școală în Anglia, păstram legătura prin scrisori. Când eram la internat, cuprinse de dorul de casă, acele plicuri cu scrisul său frumos aduceau cu ele un moment de ușurare. El înțelegea atât de bine sentimentul acela al dorului de acasă și, empatic până în măduva oaselor, nu putea suporta ca alții să fie nefericiți. Era dislexic, iar scrisul îi consuma mult timp, astfel că folosea mai mult imagini decât cuvinte, completând paginile mici cu schițe de animale și legende amuzante care să ne facă să râdem.

Pe măsură ce am crescut și am început să ne dăm seama că se putea ca bunicul acesta al nostru să fi avut odinioară propria sa viață, l-am întrebat despre trecutul său. Chiar dacă, în general, nu vorbea despre sine, atunci când era întrebat, împărtășea uneori diverse istorioare cu noi. Ca atunci când adormise în timp ce aștepta să vadă familia regală britanică la Palatul Buckingham și a fost trezit, îngrozitor de rușinat, de Regina-Mamă. Sau cum, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, regimentul său francez de cavalerie fusese echipat cu săbii ca pe vremea lui Napoleon, chiar dacă se confruntau cu blindate imense. Uneori, menționa anumite bijuterii, o cutie de bijuterii pe care se bucurase să o creeze pentru o prințesă sau un colier de diamante pe care

tatăl său îl crease pentru un maharajah. Și erau multe povești despre generațiile anterioare ale familiei, în special despre tatăl său și cei doi unchi, cei trei frați care lucraseră împreună pentru a transforma Cartier în cea mai importantă casă de bijuterii din lume.

Când am descoperit valiza cu scrisori, începusem deja să aștern pe hârtie o parte dintre memoriile bunicului meu, doar pentru a le păstra, astfel încât acestea să nu fie date uitării. De fapt, altcineva mi-a sugerat pentru prima dată să încerc să păstrez o evidență a acelor discuții de la ora prânzului, când, în timp ce își degusta bagheta, bunicul meu începea să vorbească despre trecut. Soțul meu, nou venit în adunările noastre familiale și ai cărui bunici nu mai erau în viață, a recunoscut ce privilegiu era să i se acorde cinstea unei asemenea ferestre către o altă lume și își făcea griji că, dacă nimeni nu începea să transcrie poveștile, acestea vor dispărea pur și simplu.

Descoperirea mea din pivniță a condus colecția aleatorie de povești la un nivel cu totul nou. După ce am urcat valiza, mi-am petrecut restul verii sortându-i conținutul împreună cu bunicul meu. Obișnuiam să stăm împreună în salonul său, de obicei în jurul orei ceaiului. De când se mutase înapoi în Franța, simțea lipsa tradiției englezești a ceaiului de după-amiază, iar eu încercam (nu întotdeauna cu succes) să fac biscuiți după cartea de bucate din anii '70 a bunicii mele. În timp ce citeam, împărtășeam gânduri și eu puneam întrebări. Mi se părea că nu parcurgeam scrisorile suficient de repede, fascinată de această istorie îndelungată, despre care știam atât de puține. El avea tendința de a le lua mai încet, absorbind cu recunoștință fiecare cuvânt. Îl găseam adesea doar ținând, pur și simplu, o scrisoare în mână, în timp ce stătea pe fotoliul său preferat și privea în depărtare.

Chiar cu o zi înainte de a descoperi valiza, ne uitaserăm printr-un catalog de licitații pentru bijuterii, așa cum obișnuiam să facem deseori împreună. Când zărea o piesă veche și interesantă Cartier, bunicul își făcea timp să mă învețe ceva despre ea, cum fusese realizată, de unde venise inspirația sau despre problemele pe care le întâmpinaseră artiștii în timpul creării sale. În ziua aceea, îmi arătase câteva bijuterii de influență egipteană, din anii 1920, realizate sub îndrumarea tatălui său, și mi-a spus cât de încântată fusese lumea la descoperirea mormântului lui Tutankhamon, cum acel moment a făcut ca istoria antică să devină o

modă. După descoperirea mea din pivniță, am glumit cum dezgroparea valizei prăfuite fusese propriul meu moment Tutankhamon. Felul în care înțelegeam trecutul avea să se schimbe, după ce toate fotografiile sepia care îmi însoțiseră viața de până atunci au fost înlocuite de personaje reale, pline de culoare și de viață. Și chiar dacă nu o știam încă, totul urma să sfârșească și prin a mă determina să o apuc pe un drum nou în viața mea. Pe măsură ce înaintam cu lectura, îmi dădeam seama că nu puteam să suport ideea ca scrisorile să fie pur și simplu împachetate la locul lor de odihnă pentru alte câteva decenii. Voiam să deslușesc împreună cu bunicul meu complicata istorie a familiei Cartier, atâta vreme cât el mai era încă alături de noi. La urma urmei, corespondența spunea doar o parte din poveste.

Întorcându-mă spre bunicul într-o după-amiază, l-am întrebat dacă mi-ar permite să îi înregistrez memoriile. Povestea depănată la masa de prânz era minunată, dar îmi doream, i-am explicat eu, să am o imagine mai completă asupra vieții sale și a predecesorilor săi pentru a putea, într-o bună zi, să scriu o istorie a familiei Cartier. Era o solicitare importantă. Bunicul era incredibil de discret. Refuzase constant să discute cu autori și jurnaliști despre trecut. Dar era în vârstă și a recunoscut că, dacă el, ultimul Cartier încă în viață din generația sa, nu își împărtășea amintirile, acestea aveau să se piardă pentru totdeauna. De asemenea, simțea că existau eroi necunoscuți, care nu trebuiau uitați. Știa că, deși apăruse un număr uriaș de cărți cu ilustrații deosebite despre familia Cartier, plăcându-i multe dintre acestea, nu fusese încă spusă întreaga poveste. Uneori, devenea frustrat când sugeram că versiunea lui despre evenimente nu corespundea cu ceea ce citisem în altă parte. „Nu contează ce afirmă cărțile, protesta el vehement. Eu îți spun ce s-a întâmplat cu adevărat și eu am fost acolo!“ Și astfel, dorind ca istoria familiei să supraviețuiască dincolo de el, a fost de acord să mă ajute.

De-a lungul lunilor următoare, l-am vizitat cu regularitate pe bunicul meu. Eu ajungeam noaptea târziu, prinzând ultimul zbor din serile de vineri, iar el stătea în bucătăria sa mică, la masa albă Formica din anii '50, nerăbdător să-mi împărtășească toate poveștile care îi veniseră în minte de la ultima noastră întâlnire. Era ca și când interesul meu l-ar fi inspirat să privească înapoi, să își amintească lucruri și